

Tudi zaradi takšnih in podobnih besed o Slovencih, krepko priznavalnih in spodbudnih za narodnostna prizadevanja naših dedov in očetov, ki so aktivno sodoživljali ta »naravni družbeni proces«, tako uspešen na največjem delu slovenskih tal, pač gre — za nas tako »dovzetnem učenjaku« — Ludwiku Gumpłowiczu nekaj spomina v knjigi naše narodne zgodovine.

(Konec prihodnjič.)

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

FRANCOSKI IZOBRAŽENCI IN ALŽIRSKI BOJ

Natanko pred šestimi leti, 1. novembra 1954, se je alžirsko ljudstvo uprlo francoskim oblastem. Šest let torej že divja v Alžiriji in deloma tudi na francoskih tleh neusmiljeno vojskovanje, ki mu še ni videti konca. Osvobodilni boj alžirskega naroda je imel različna obdobja z različnim značajem, vsekakor pa je izpričal neupogljivo voljo alžirske Fronte narodne osvoboditve, da ne odloži orožja, dokler domovini ne izbojuje neodvisnosti.

V francoskem javnem življenju je ta boj seveda močno odmeval. Odločilno je celo pripomogel, da je »četrt« republika zatonila in se morala umakniti »peti« republiki generala de Gaulla. Začetki de Gaullovega vladanja so res dajali nekaj upanja, da bo mogel v Alžiriji ustvariti mir, sprejemljiv za obe strani. Zdaj pa kaže, da je tudi de Gaulle brez moči spričo poglavitnih sil, ki so krive kolonialnega zatiranja v Alžiriji. Celo proti generalovemu nebitvenemu popuščanju so se alžirski »koloni« uprli in z neuspelo vstajo 24. januarja letos pokazali, do kod so mu pripravljeni slediti.

Vendar pa je ta čudna vstaja razkrila tudi neko zelo pozitivno resnico. Prvič po letu 1958, odkar je prišel de Gaulle na oblast, se je francosko javno mnenje odločno postavilo proti alžirskim »ultras«. Strah, ki je prej kakor da ohromil napredno misleči del francoske javnosti, je popustil, francosko ljudstvo je začutilo, da je soodgovorno za vojskovanje v Alžiriji. Medtem ko so prej »ugovarjali«, nasprotovali samo posamezniki, se je duh odpora proti kolonialnemu vojskovanju zdaj močno razmahnil. Izrazil se je posebno z »nenasilnimi« demonstracijami stotin in tisočev ljudi po pariških ulicah, ki jih ni bilo sram sestiti na tlak in čakati, da jih je policija odnašala v košarah in jih zapirala čez noč.

Taka dejanja razmeroma majhnega števila ljudi se utegnejo komu zazdeti brezpomemben in neučinkovit »gandizem«. Spričo razmer, kakršne so vladale v Franciji zadnjih nekaj let, pa je to očiten napredek in velik obet za nadaljnji razvoj. Vrh tega je to le najbolj vidni izraz odločenosti velikega dela francoskega naroda, da noče biti več sokriv genocida v Alžiriji; drugi taki izrazi so bolj skriti, pa vendarle učinkoviti. Francoska policija sama je razglasila javnosti, da je med Francozi odkrila »omrežja«, ki podpirajo FLN, vendar je s tem dosegla prej nasprotni učinek od zaželenega; vsekakor ni zastrašila francoskih prijateljev alžirskega ljudstva.

Dokler ima francoska vojska kot zaveznica kolonov in francoske desnice tako močan delež pri oblasti v Franciji, verjetno niti ni mogoče storiti dosti več. Položaj je tak, da morajo tisti, ki poznajo resnico o Alžiriji in ki priznavajo alžirskemu ljudstvu pravico do samoodločbe in svobode, izpolnjevati predvsem eno nalogo: storiti vse, kar morejo, da s to resnico seznanijo francosko (in svetovno) javnost, zbuditi v francoskem človeku sram in odpor ter ga pripraviti do tega, da bo nehal sodelovati pri zatiranju alžirskega ljudstva, da se bo uprl nadaljevanju te krivične vojne. Ta proces je danes že močno napredoval, tudi če so njegovi sadovi morda za zdaj vidni še bolj v srcih kot v dejanjih.

Sicer pa francoski izobraženci svoje odgovornosti niso zatajili niti v tistih letih, ko spoznanje o pravem značaju vojskovanja v Alžiriji še ni bilo tako razširjeno. Če je francoska vojska, če so francoske policijske in upravne oblasti v Alžiriji ravnale krivično in nečloveško, so se vedno tudi našli pogumni ljudje, ki so si upali o teh krivicah spregovoriti naglas in javno, terjati kazni za krivice in povračilo žrtvam. Francoski izobraženec v šestih letih alžirskega boja ni molčal: ugotavljal je resnico o zlorabah in hudodelstvih nad Alžirci ali njihovimi francoskimi prijatelji, zbiral pričevanja in dokumente ter protestiral, odpiral javnosti oči in dramil ljudem vest. Priznajmo, da je bilo to velikokrat zelo težavno — že spoznati resnico, ne samo izpovedovati jo — posebno spočetka.

Izobraženci, ki so tako pogumno opravljali svojo nalogo, so pripadniki »levice« v tistem širšem pomenu, kot ga pozna francosko politično življenje že daljši čas. Ta pojem zajema prav tako marksistično usmerjene ljudi kot eksistencialistični krog okoli Sartrove revije »Les Temps Modernes«, personaliste okoli revije »Esprit«, razne odtenke katoličanov in še vrsto ljudi — posameznikov ali manjših skupin — ki jim ni mogoče nalepiti etikete. Sartrova revija je, recimo, vsa ta leta, posebno še zadnji čas, namenjala velik del vsakega svojega letnika dokumentom in pričevanjem iz Alžirije in člankom o alžirskem vprašanju. Precej podobnega gradiva je tudi v reviji »Esprit« in še marsikje.

Zlasti od leta 1957 so se taka pričevanja francoskih intelektualcev vse bolj množila in postajala vse pogumnejša. V letu 1957 je izšla knjiga J. J. Servan-Schreiberja »Poročnik v Alžiriji« (Julliard), ki je dosegla presenetljivo popularnost ter zbudila veliko vznemirjenja (in marsikomu tudi vest); knjižica katoličana P.-H. Simona »Proti torturi« (Ed. du Seuil); knjiga Raymonda Arona »Alžirska tragedija«, ki ji je drugo leto sledila še »Alžirija in republika« (obe v zbirki »Tribune libre«); in še študija ene izmed najboljših poznavalk alžirskega položaja, Germaine Tillion, »Alžirija v letu 1957« (Ed. de Minuit).

Iz leta 1958 omenimo knjigo J. Dusquesna »Alžirija ali vojna mitov«, Allegovo »Mučenje«, ki je znana tudi pri nas, J. Chevaliera »Mi Alžirci« (Calman-Lévy) in P. Vidal-Naquetovo »Audinova zadeva« (Ed. de Minuit). Če je morda treba priključiti v spomin Audinovo zadevo — Maurice Audin je bil profesor na fakulteti v Alžiru. Dne 11. junija 1957 so ga francoski padalci prijeli in ga 21. junija z mučenjem umorili. Več ko tri leta po Audinovi smrti krivci — kljub vsemu prizadevanju napredne javnosti in kljub vsem protestom — še niso bili postavljeni pred sodišče. Pač pa je ta zadeva morda bolj ko vse drugo odprla oči mnogim francoskim izobražencem.

Iz lanskega leta je treba navesti vsaj knjige Ch.-H. Favrod: »Alžirska revolucija« (Tribune libre); A. Rahmani: »Zadeva alžirskih častnikov« (Ed. du Seuil); R. Davezies: »Fronta« (Ed. de Minuit); B. Boumaza (in drugi): »Gangrena« — to delo je izšlo pri Editions de Minuit, pa je bilo 19. junija 1959 na

ukaz francoskega notranjega ministrstva zaplenjeno. Čez slab mesec je izšlo na novo v Švici, pri založbi »La Cité« v Lausanni. Ista založba je izdala lani še knjigo H. Kéramane: »Pacifikacija« (s tem imenom francoska oblast imenuje početje francoske vojske v Alžiriji) in dokumentarno delo »Izginuli«, o katerem bomo še govorili.

Letošnje leto je z literaturo o alžirskem vprašanju posebno bogato. To je morda pripisati večjemu zanimanju javnosti, vsekakor pa tudi večji zavesti o odgovornosti pri francoskih izobražencih. Naj naštejemo izmed številnih del te vrste vsaj nekatera. Z marksistične strani zlasti André Stil: »Strela« (Le Foudroyage) in J. Tissier: »Žmeda« (Le Gâchis), oboje pri »Editeurs Français réunis«; pri založniku Fr. Maspéro sta izšli knjižici »Častniki v Alžiriji« in M. Maschino: »Zavrnitev« (Le Refus); založba »Les Editions de Minuit«, ki na svojih ovitkih ponosno naznanja, da je bila ustanovljena v ilegali leta 1942, bi se skorajda morala povrniti vanjo, toliko »prevratniškega« o Alžiriji in alžirskem boju je že izdala. V letošnjem letu med drugim dela Maurienne: »Ubežnik« (Le Déserteur), D. Amrani: »Priča« (Le Témoin) ter knjižici Francis Jeanson: »Naša vojna« in Vergès, Courrégé in Zavrian: »Pravica in jeza« (Le Droit et la Colère). List »Témoignage chrétien« je izdal v svojih »Cahiers« kot št. 59 »Nova pričevanja o vojni v Alžiriji« — zvezek je bil zaplenjen. In tako bi lahko naštevali še precej časa.

Nekatere teh knjig imamo v rokah in vredno jih je prelistati. Prej omenjena knjižica »Izginuli« (Les Disparus) s podnaslovom »Le Cahier Vert« (Zeleni zvezek) je dokument, ki neusmiljeno obtožuje ravnanje francoskih oblasti in vojske v Alžiriji. Sestavili so ga pariški odvetniki Jacques Vergès, Michel Zavrian in Maurice Courrégé. Najpogumnejšega izmed njih, Vergèsa, branilca obtoženih Alžirčev v mnogih procesih, so lani avgusta izgnali iz Alžira, ko je zbiral podatke za ta »zeleni zvezek«. Prvi spisek obsega imena in podatke o 150 ljudeh, ki so izginili v Alžiru. V spremnem pismu, naslovljenem predsedniku Mednarodnega Rdečega križa, pravijo avtorji sami, da so ti izginili »strahotno enaki«. »Sredi noči so prišli vojaki in odpeljali moža... sina... očeta — in so izginili po praznih ulicah v neznano smer.« Žena je obletala vsa oblastva, poslušali so jo, zapisovali... »Vsakdo je pristojen in nihče odgovoren.« Odgovora ni dobila. Potem je hodila okoli krajev in hiš, ki so znani po tem, ker so tam mučili tega, onega... »Od daleč je videla moža z zabuhlim obrazom, sina z ožgano roko, očeta, ko je šepal po stopnicah... Prinesla mu je perilo... Potem je lepega dne izginil. Vojaki so jo odgnali s prostaškimi besedami, in od tedaj živi v tesnobi.« Naslovljenec naj bi pomagal iskati te izginule. Listamo po spisku: dolga vrsta imen po abecednem redu, vse močče rojstne letnice, naslovi, poklici, podatki o družini, potem: prijeli so ga tega in tega Bigeardovi padalci (ali: tisti z zelenimi čepicami, ali: tisti z modrimi čepicami), daljši ali krajši zapor, ali tudi: »potem ni bilo nobenega glasu o njem«, vedno pa na koncu: »sled za njim se je zgubila« ali »nič več ni bilo slišati o njem«.

Dodan je še drugi »zeleni zvezek« s podatki o pogrešanih, ki so jih odvetniki dobili po svojem odhodu iz Alžira pismeno. To pišejo vdove, matere, otroci... Pierre Vidal-Naquet je napisal knjigi daljšo spremno besedo, v kateri natančno dokazuje, da je mučenje in ubijanje Alžircev, ki traja nezakazovano že pet let, načrtno in premišljeno. Sicer pa povejo največ podatki sami s svojim strahotnim objektivnim, ugotavljajočim jezikom.

Medtem ko je ta obtožba izšla v Svici, sta dve drugi, enako pomembni, izdani v Franciji. Že imenovana knjižica »Častniki v Alžiriji« je delo treh rezervnih častnikov, ki so prebili leto dni, od poletja 1958 do konca poletja 1959, vpoklicani v vojsko v Alžiriji. Pisarniški nameščeneec, častnikar in učitelj (ali profesor), eden kristjan, dva ne, so se ob koncu službe po naključju znašli skupaj in se spoprijateljili, medtem ko so prej služili na prav različnih sektorjih. Čeprav so v naslovu navedena imena J.-M. Darboise, M. Heynard in J. Martel, je v uvodni besedi razbrati, da to niso prava imena. Avtorji ne popisujejo n drobno svojih osebnih izkušenj, temveč skušajo na podlagi njih obdelati vsak svoje širše vprašanje. Tako prvi predvsem dokazuje, da je in zakaj je »pacifikacija« Alžirije nemogoče početje in obsojena na neuspeh. Drugi prikazuje čudno dvomni in vznemirljivi položaj francoskega mobiliziranca, ko ga pošljejo v vojsko v Alžirijo, tretji pa pripoveduje o svojih srečanjih z alžirskim prebivalstvom in podaja podobo Alžirca, kakor si jo je ustvaril v resnično človeških stikih z njim. Robert Barrat je napisal knjižici spremno besedo, v kateri analizira politični položaj letošnje pomlad (ko je knjižica izšla).

Svojevrsten dokument je knjiga »Fronta«. Robert Davezies, duhovnik iz »Mission de France« v Parizu, je novembra 1958 prebil 15 dni v Tunisu in tam govoril s številnimi Alžirci, pripadniki FLN. Ko je pozneje videl, da ima francoska javnost o alžirskem osvobodilnem gibanju in boju zelo napačne pojme, se je vrnil v Tunis in šel še v Maroko, da zbere kar največ pričevanj Alžircev. Kakor so mu govorili, tako je zapisoval, in tako je nastala knjiga, v kateri je avtor porok za pristnost izjav, čeprav seveda le-te dostikrat izražajo le subjektivno mnenje in so zato v tem ali onem pristranske. Celota pa vendarle daje prepričljivo podobo o neuničljivem poletu in bojevitosti, ki navdajata alžirsko ljudstvo. Na 200 straneh se vrstijo pričevanja in izjave sindikalnih aktivistov, beguncev, otrok, tuniških deklet, alžirskih bojnikov in dveh politikov. »Prav je,« pravi avtor v zaključni besedi, »da bralec odkrije, da je ta volja (FLN) volja alžirskega ljudstva samega,« in o alžirski »resničnosti« pravi Davezies: »Alžirsko ljudstvo se predvsem čuti kot narod, ki živi v zasedeni deželi, zasedeni s tujimi silami... Spet hoče dobiti neodvisnost in svojo zemljo.« Alžir zdaj izkoriščajo kot kolonijo, to ne more ostati tako. Avtor pravi, da Alžirci dobro ločijo kolonializem in Francijo, in da ni srečal nobenega, ki bi si ne želel ozkih zvez med Alžirijo in Francijo. Alžirsko ljudstvo je miroljubno, trdi Davezies. Vojskovanje ga ne veseli, vendar mu je bil boj vsiljen. »Ni bilo drugega izhoda za tiste, ki so hoteli končati sužnost in biti priznani kot ljudje.« Alžirija v vojni je že svobodno ljudstvo, rodil se je nov narod, ki si sam izbira pota. »Nemogoče je, da bi Francija, francosko ljudstvo, ne priznala te svobode. To je dejstvo. Dogodek, ki ga ni mogoče obrniti.« Francija mora prostovoljno priznati alžirsko neodvisnost tudi zato, da reši svojo vest. Ob koncu pravi avtor: »Najbolj nujna in najbolj osnovna današnja naloga resničnih francoskih domoljubov je, da storijo vse, da Francija naposled neha nositi vojno v Alžirijo. Resničen domoljub priznava domoljubje drugega naroda, tudi če je tako preprosto, tako resnično, tako globoko kot alžirsko domoljubje.«

Namenoma smo povzeli Daveziesove zaključne besede nekoliko obširneje, ker zgovorno pričujejo, kako daleč je pri francoskih intelektualcih dozorelo spoznanje o značaju alžirskega boja in koliko si upajo zapisati in zagovarjati.

Avtor naslednje knjižice, Francis Jeanson, je šel celo dalj kot večina njegovih somišljenikov med francoskimi razumniki, zakaj boj alžirskega gibanja je tudi dejavno podprl.

Jeanson je filozof in esejist (r. 1922). Pisal je še največ o Sartru in je tudi sodeloval v njegovi reviji. Skupaj s Colette Jeanson je leta 1955 izdal pri Ed. du Seuil knjigo »Alžirija zunaj postave« (L'Algérie hors la loi), eno prvih pogumnih knjig o alžirskih problemih. Ko je francoska policija letos februarja z vikom in krikom zaprla okoli 80 ljudi, razglašajoč, da je odkrila več omrežij Francozov, ki so podpirali FLN, se je izkazalo, da je prvi organizator teh »omrežij« ravno Francis Jeanson. Le-ta se je sicer aretaciji odtegnil z begom v ilegalo, vendar zato še ne molči. Aprila je imel nekje v Parizu »tiskovno konferenco«, o kateri je objektivno in natančno poročal najprej list »Paris-Presse« in potem tednik »Express«, ne da bi bil kateri teh listov — ki izhajata v več sto tisoč izvodih — zato zaplenjen. Iz svoje ilegale je Jeanson poslal pismo Sartru kot uredniku revije »Les Temps Modernes« in le-ta je pismo objavil v junijski številki revije, tudi brez »zakonskih« posledic. V pismu razlaga Jeanson svoje poglede in navaja razloge, zakaj se je odločil za akcijo kljub splošni nedejavnosti francoske levice. Povedal je med drugim, da je začel zbirati sodelavce za pomoč alžirskemu osvobodilnemu gibanju pred tremi leti in da je tudi danes še prepričan, da je bila njegova odločitev pravilna.

Kar je Jeanson mogel le površno obdelati na 15 straneh revije, je povedal nekoliko drugače v knjižici, ki jo je objavila založba »Ed. de Minuit« po rokopisu, poslanem »od nekod«, pod naslovom »Naša vojna«. Avtor tu spet razlaga, kako gleda na alžirsko vojskovanje in zakaj se je odločil za dejavnost, tokrat predvsem polemično, spopadajoč se s svojimi kritiki, bodi na desni in še posebno na levi.

Revijski tisk in knjige pa so le del dejavnosti francoskih izobražencev v prid pravični alžirski stvari. Veliko so storili tudi razni odbori, med njimi posebno »Odbor Maurice Audin«; temu gre, kot rečeno, verjetno največ zaslug za to, da se je francoska javnost predramila iz otopelosti in da se je francoski izobraženec bolj zavedel svoje odgovornosti. Poseben odbor, sestavljen iz predstavnikov prav različnih smeri, si je nadel ime »Vérité-Liberté« (Resnica-Svoboda) kot »informacijski center o alžirski vojni« in začel izdajati list z istim imenom. Prva številka, ki je izšla letos spomladi, je dobila okoli 1000 naročnikov in 15.000 kupcev, spričo značaja lista pač presenetljivo veliko število. Kot pomemben javni dokument moramo omeniti tudi še to poletje izdani razglas, ki ga je podpisalo 121 vidnejših intelektualcev in mu zato pravijo »Razglas sto enainvajsetih«. Razglas se imenuje »Izjava o pravici do tega, da (Francozi) odrekajo poslušnost v alžirski vojni« in govori o alžirskem boju kot boju za narodno neodvisnost, ki se mu Francoz ne sme ustavljati — poziva torej k neposlušnosti francoskim oblastem.

Znamenja zadnjega časa kažejo, da se razmere v Franciji v tem pogledu zaostrujejo. Medtem ko so oblasti poprej gledale početje izobražencev skoraj ravnodušno ali vsaj prezirno, so začele zdaj uporabljati silo. To kaže recimo že proces proti Jeansonovim sodelavcem, to kažejo pogostne zaplenitve revij, ki objavljajo gradivo o alžirski vojni, prepoved podpisnikom »Razgasa sto enainvajsetih«, da bi smeli nastopati v gledališčih, v filmu, na radiu in na

televiziji, in konec septembra vrsta policijskih ukrepov — preiskav, zaplenitev ali aretacij — v uredništvihi listov »Vérité-Liberté«, »Esprit« in »Les Temps Modernes« ter v odboru »Maurice Audin«. Ta znamenja seveda napovedujejo, da čakajo francoske izobražence še težje preizkušnje.

Janez Gradišnik

RAZGLEDI

OB RAZSTAVI SRBSKIH IN MAKEDONSKIH SREDNJEVEŠKIH FRESK V LJUBLJANI

(Konec.)

Čez srbsko in makedonsko ozemlje je že v antiki potekalo več močnih prometnih žil. Najpomembnejša je bila pač via Egnatia, ki je povezovala Drač s Solunom. Lega srbskega ozemlja med dvema poloma, med pravoslavnim Bizancem in katoliškim Zahodom, ki je z južno Dalmacijo segal celo v meje kasnejše države, je seveda odmevala tudi v umetnosti, zlasti v arhitekturi. Prav stara raška arhitekturna skupina porablja mnogo zahodnih stilnih elementov, tudi romanskih in gotskih, ki se uveljavljajo še v Dečanih, medtem ko se v slikarstvu uveljavi Zahod v glavnem le z vsebinskimi inovacijami. Cerkveno je bila Srbija navezana na Carigrad, ki pa ji je bil v politiki najnevarnejši tekmeec. Zato je moral računati tudi z Zahodom in Rimom. Štefan Prvovenčani je dobil krono sicer od papeža, njegov brat Sava pa se je cerkveno naslonil na Bizanc, a že leta 1219 utrdil samostojno srbsko pravoslavno Cerkev. Vendar umetnost 11. in 12. stoletja nima najmočnejših oporišč na srbskih, ampak na makedonskih tleh, kjer poganja delno iz kulturnih tradicij stare makedonske države, delno pa se že uveljavlja kot eksponent grškega hegemonizma, ki je tod zavladal po zmagi nad carjem Samuilom leta 1014. Zato so prvi slikarji, ki jih srečamo na makedonskih tleh — v ohridski Sv. Sofiji — Grki. Prav ohridske freske iz prve polovice 11. stoletja so eden najpomembnejših spomenikov bizantinskega slikarstva tega časa; pridružujejo se jim le mozaiki v solunski in kijeviski Sv. Sofiji in zadnji čas tudi nekateri iz carigradske cerkve sv. Modrosti. Tudi linearni ekspresionizem makedonske slikarske skupine 12. stoletja, ki ima vrhunec v humanistično in psihološko uglašenihi freskah v Nerezih pri Skopju (iz 1164) in ki izzveni v freskah v Kurbinovem, pripada popolnoma grškemu svetu, saj so Nerezi nastale po naročilu cesarskega namestnika Aleksija Komnena. Najstarejše freske v Raški (Gjurgjevi stupovi, okoli 1168) imajo sorodnike v samostanu Vatopedi na Atosu. Organski in nepretngani niz srbskega slikarstva se začne, kolikor lahko danes rečemo, šele s freskami v Marijini cerkvi v Studenici iz časa okoli leta 1209. Ob tistih z modrim ozadjem smemo sklepati na grške mojstre iz Italije. Na splošno pa je za starejšo raško skupino značilno rumeno, prvotno zlato ozadje, ki želi posnemati mozaik in izhaja z Atosa: v Srbiji traja vse do fresk v Gradcu in Banjski. Vemo, da je sv. Sava sam v Carigradu odbiral slikarje za domačo deželo. Tako je Srbija že ob prvih slikarskih delih oprta na štiri zunanje umetnostne centre: na vzhodu na Carigrad s Solunom in sveto goro Atos, na zahodu na južno dalmatinsko Primorje in Italijo.